

3.2. Проектування навчального середовища – професійна задача майбутніх учителів початкової школи

*Наталя Сосницька,
Олена Кривильова,
Карина Олексенко*

Місією початкової школи є різнобічний розвиток особистості дитини відповідно до її вікових та індивідуальних психофізіологічних особливостей, формування в неї загальнокультурних і морально-етичних цінностей, ключових і предметних компетентностей, необхідних життєвих і соціальних навичок, що забезпечують її готовність до продовження навчання в основній школі, життя у демократичному суспільстві.

Новий Державний стандарт початкової освіти¹, регламентуючи свободу педагогічних спільнот у виборі шляхів навчання, виховання і розвитку школярів, відкриває можливість вибору та створення власного навчального забезпечення освітнього процесу. Чинні вимоги до його якості доповнюються показниками, що відповідають пріоритетам нового Державного стандарту і передбачають: реалізацію ідеї інтеграції; дослідницький підхід до формування умінь; конструювання знань, а не їх відтворення; організацію пошуку інформації з різних джерел; розвиток критичного мислення, творчості тощо.

Отже, проектування навчального середовища є важливою професійною задачею у змінних умовах початкової освіти.

Сутність поняття «навчальне середовище» та його важливість для розвитку освіти відображено в наукових працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема В. Бикова, Д. Гібсона, М. Жал-

¹ Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]: постанова КМУ № 87 від 21.02.2018 р. – Режим доступу: <http://dano.dp.ua/attachments/article/303/Державний%20стандарт%20початкової%20освіти.pdf>. – Назва з екрана.

дака, Ю. Жука, О. Іванова, Г. Ковальова, В. Кухаренка, К. Левіна, В. Слободчикова, Б. Ярмахова, В. Ясвіна та інших.

Узагальнення основних положень наукових праць з питань підготовки майбутніх учителів початкової школи, дали підстави визначити напрями, які мають вагоме значення для нашого дослідження, зокрема щодо особливостей організації навчального процесу в початковій школі (Н. Бібік, М. Вашуленко, Я. Кодлюк, О. Савченко та інші); модернізації уроку в початковій школі (Н. Бібік, М. Богданович, І. Большакова, Н. Будна, Л. Варзацька, М. Вашуленко, О. Вашуленко, І. Веремійчик, М. Захарійчук, Л. Коваль, Л. Кочина, Г. Лищенко, С. Логачевська, Л. Масол, Н. Морзе, В. Науменко, К. Пономарьова, О. Савченко, С. Скворцова, В. Тименко, О. Хорошковська та інші); різні аспекти професійної підготовки майбутніх учителів до моделювання сучасного уроку в початковій школі (О. Біда, В. Бондар, О. Будник, Л. Коваль, О. Комар, А. Коломієць, О. Коханко, Л. Красюк, О. Ліннік, С. Литвиненко, Л. Петухова, Л. Пермінова, О. Савченко, С. Стрілець, Н. Теличко, І. Упатова, І. Шапошнікова та інші).

Проте проблема проектування навчального середовища, сприятливого для професійного та особистісного розвитку суб'єктів навчання в умовах нової української школи, залишається актуальною для сьогодення.

Постає необхідність у теоретичному обґрунтуванні вимог до проектування навчального середовища учнів та визначенні новітніх орієнтирів у підготовці майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності.

Метою підготовки майбутніх учителів, зокрема початкової школи, у закладах вищої освіти є формування професійної компетентності. Загалом, професійна компетентність учителя – це властивість особистості, що виявляється в здатності розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачають застосування теоретичних положень і методів педагогіки, психології та окре-

мих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов.

Завданнями професійної діяльності майбутніх учителів початкової школи є навчання, розвиток та виховання молодших школярів. З огляду на це, професійну компетентність учителя початкової школи конкретизують як здатність до педагогічної діяльності, організації освітнього процесу у початковій школі на рівні сучасних вимог; здатність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні професійні задачі, що виникають у процесі навчання, виховання й розвитку учнів початкової школи. Основу цієї здатності становить єдність теоретичної і практичної готовності майбутніх учителів початкової школи до здійснення педагогічної діяльності, що виявляється у наявності системи знань, умінь, ціннісних ставлень до професійної діяльності та досвіді їх реалізації на практиці.

Необхідною умовою набуття майбутніми вчителями початкової школи професійної компетентності є належний рівень розвитку в них загальних та фахових компетентностей. Складником фахової компетентності є педагогічна компетентність, як здатність до проектування, організації, оцінювання, рефлексії та коригування освітнього процесу в початковій ланці освіти. Складниками педагогічної компетентності є дидактична, виховна, організаційна компетентності:

дидактична – здатність вирішувати стандартні та проблемні професійні завдання, що виникають в освітній практиці початкової школи; спроможність обґрунтовано обирати прийоми, засоби, технології, форми організації навчання, адекватні дидактичній ситуації;

виховна – здатність до здійснення виховної діяльності з молодшими школярами; здатність до планування, проектування й аналізу виховного процесу початкової школи; спрямованість на досягнення очікуваних результатів; здатність ефективно використовувати виховний потенціал уроків і занять;

організаційна – здатність до організації освітнього процесу в початковій школі.

Кореляція визначених складових педагогічної компетентності із класифікацією компетентностей Національної рамки кваліфікацій розподіляється таким чином:

Дидактична компетентність:

Знання НРК: знати теоретичні основи процесу навчання молодших школярів; методи контролю та критерії оцінювання навчальних досягнень молодших школярів.

Уміння НРК: оперувати основними дидактичними поняттями; застосовувати у шкільній практиці різні підходи до організації навчального процесу учнів початкових класів; розрізняти типи уроків за структурою та використовувати їх відповідно до дидактичної мети; дотримуватися основних вимог до сучасного уроку; володіти методами і прийомами стимулювання навчально-пізнавальних інтересів школярів; визначати шляхи оптимізації навчальної діяльності молодших учнів; уміти організувати самостійну навчально-дослідницьку діяльність дітей; здійснювати дидактичний аналіз уроку в початковій школі; застосовувати форми та методи діагностики результатів навчання; володіти навичками контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів початкових класів.

Комунікація НРК: використовувати засоби вербальної та невербальної комунікації задля підвищення рівня дидактичної культури майбутнього вчителя.

Автономія та відповідальність НРК: виявляти готовність до педагогічної творчості та варіативності в організації навчального процесу в початковій школі й оцінюванні його результатів.

Виховна компетентність:

Знання НРК: знати основні категорії, закономірності й рушійні сили процесу виховання та самовиховання особистості; зміст, принципи, форми й методи організації виховного процесу в початковій школі; особливості позакласної та позашкільної виховної роботи, педагогічної співпраці з батьками молодших учнів.

Уміння НРК: застосовувати у практиці основні форми, методи й засоби виховання молодших школярів; моделювати різні напрями виховання в початковій школі на засадах загальнолюдських і національних цінностей народу; планувати, проектувати та аналізувати виховну роботу, здійснювати корекцію поведінки учнів початкових класів, володіти навичками формування виховного середовища в початковій школі; сприяти самовихованню та саморозвитку молодших школярів.

Комунікація НРК: здійснювати, аналізувати й прогнозувати педагогічну взаємодію з учасниками виховного процесу в початковій школі на засадах дитиноцентризму, співпраці, співтворчості.

Автономія та відповідальність НРК: розвивати педагогічне мислення, творчу активність, самостійно вдосконалювати рівень організації виховного процесу в початковій школі; виявляти прагнення до самовиховання й саморозвитку своєї особистості.

Організаційна компетентність:

Знання НРК: знати нормативні документи, що регулюють управління системою національної освіти; зміст, принципи, напрями, методи внутрішкільного управління, шляхи підвищення професійної майстерності вчителя початкової школи.

Уміння НРК: вміти складати особистий план підвищення професійної кваліфікації; організовувати педагогічний процес у початковій школі; володіти навичками організації дитячого колективу, самоорганізації, співробітництва в досягненні навчально-виховних цілей.

Комунікація НРК: володіти навичками організації ефективної професійно-педагогічної комунікації з суб'єктами навчально-виховного процесу в початковій школі.

Автономія та відповідальність НРК: виявляти прагнення до розвитку особистісно-професійних якостей.

Особливе значення у реалізації педагогічної компетентності має її проектувальний конструкт, що полягає у здатності і готовності здійснювати цілеспрямовану послідовність дій щодо

синтезу систем або окремих їх складових, розробку документації, яка необхідна для втілення та використання об'єктів і процесів; вміння проектувати, конструювати і моделювати педагогічні ситуації.

Проектування як діяльність по створенню проектів характеризується двома моментами: ідеальним характером дії і його спрямованістю на появу чого-небудь у майбутньому. Ці дві характеристики відрізняють проектування від інших типів діяльності².

Класичне проектування – це керований процес, що представляє систему зі складною внутрішньою структурою. Воно має нелінійний, варіативний характер, припускає наявність зворотного зв'язку між проєктованим об'єктом і проєктувальником через експериментальні дії, а також передбачає включеність для виявлення всіляких відхилень у поведінці проєкту. Крім того, на ефективність проектування великий вплив має зовнішнє середовище³.

Результат проектування є проєкт, який розглядаємо як «завершений цикл продуктивної діяльності, спрямованої на отримання об'єктивно нового або суб'єктивно нового результату» (О. Кривильова)⁴.

Поняття «педагогічне проектування» пов'язано з вирішенням ряду методологічних проблем, оскільки зумовлює розширення термінологічного простору науки, перегляд уявлень про традиційні категорії, необхідність їх співвідношення між собою.

² Философский словарь: крупнейший сборник онлайн-словарей [Электронный ресурс] / С. Радионова, С Савелова. – Режим доступа: <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/p/proektirovanie.html>, <http://www.onlinedics.ru/slovar/fil/p/proekt.html>. – Загл. с экрана.

³ Яковлева Н. О. Педагогическое проектирование: учеб.-практич. пособ. / Н. О. Яковлева. – Челябинск: Изд-во Челяб. гос. пед. ун-та, 2001. – 124 с.

⁴ Кривильова О. А. Психолого-педагогічна підготовка майбутніх викладачів професійно-технічних навчальних закладів: теоретичний та методичний аспекти: монографія / О. А. Кривильова. – Бердянськ: БДПУ, 2017. – 305 с.

В залежності від предмета дослідження науковці трактують це поняття як: попередня розробка основних деталей майбутньої діяльності учнів і педагогів (В. Безрукова)⁵; самостійна поліфункціональна педагогічна діяльність, що зумовлює створення нових або перетворення наявних умов процесу виховання і навчання (В. Беспалько)⁶; змістовне, організаційно-методичне, матеріально-технічне та соціально-психологічне оформлення задуму реалізації цілісного вирішення педагогічного завдання, яке може здійснюватися на емпіричному-інтуїтивному, дослідно-логічному та науковому рівнях (В. Сластьонін, І. Ісаєв, А. Мищенко)⁷; процес створювання новітніх форм спільності педагогів, учнів, педагогічної громадськості, нових змістів і технологій освіти, способів і технологій педагогічної діяльності та мислення (В. Болотов, Є. Ісаєв, В. Слободчиков, Н. Шайденко)⁸; діяльність, спрямована на розробку і реалізацію освітніх проєктів, під якими розуміються оформленні комплекси інноваційних ідей в освіті, соціально-педагогічному процесі, освітніх системах та інститутах, педагогічних технологіях та діяльності (Н. Борисова)⁹; провідний регулятор всієї системи дій педагога протягом всього періоду його діяльності, яка має випереджальний характер і виступає у двох формах – передбачення (прогнозування, антици-

⁵ Безрукова В. С. Педагогика. Проективная педагогика: учеб. пособ. для инженерно-пед. ин-в и индустр.-пед. техн. / В. С. Безрукова. – Екатеринбург: Деловая книга, 1996. – 344 с.

⁶ Беспалько В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения: учеб. для студ. пед. вузов / В. П. Беспалько. – М.: Изд-во ин-та проф. образования Мин-ва образования России, 1995. – 336 с.

⁷ Педагогика: учеб. пособ. / Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И. [и др.]. – М.: Школа-Пресс, 1998. – 512 с.

⁸ Проектирование профессионального педагогического образования / Болотов В. А., Исаев Е. И., Слободчиков В. И. [и др.] // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 24.

⁹ Борисова Н. В. Образовательные технологии как объект педагогического выбора: учеб. пособ. / Н. В. Борисова. – М., 2000. – 146 с.

пації) і цілепокладання, що дає можливість керувати процесом в умовах динамічного середовища (О. Дубасенюк)¹⁰ та інші.

Нам імпонує визначення дослідника В. Киричука¹¹, який тлумачить психолого-педагогічне проектування як попереднє, цілеспрямоване визначення і конструювання програми діяльності суб'єктів педагогічного процесу в їх взаємодії та подальшій реалізації, спрямованих на забезпечення особистісно-розвивального підходу до навчально-виховного процесу. Тобто, узагальненою метою процесу психолого-педагогічного проектування є створення обґрунтованої системи параметрів стану об'єкта управління та забезпечення прогнозування і розв'язання конкретних, актуальних проблем розвитку особистості в умовах освітнього закладу.

Вважаємо, що навчальне середовище як об'єкт проектування відображає взаємозв'язок певних умов організованої, двосторонньої діяльності учителя та учнів, спрямованої на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці. Як зазначає дослідниця С. Литвинова¹², навчальне середовище являє собою взаємозв'язок матеріальних, комунікаційних і соціальних умов, що забезпечують процеси викладання та навчання.

Програма навчання (як структурний компонент «освітнього середовища») передбачає характерний зміст навчання, техноло-

¹⁰ Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навч. посіб. / за заг. ред. О. А. Дубасенюк. – Житомир: Житомир. держ. пед. ун-тет, 2001. – 384 с.

¹¹ Киричук В. Педагогічне проектування як основа управління розвитком особистості учня / В. Киричук // Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2013. – № 8/9 (15/16). – С. 90–95.

¹² Литвинова С. Розвиток навчального середовища загальноосвітнього навчального закладу як наукова проблема / С. Литвинова // Наук. вісн. Мелітопол. держ. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – Мелітополь, 2014. – № 1 (12). – С. 39–47

гії навчання, стиль та методи навчання, форми навчальної діяльності, характер контролю (Л. Воронков)¹³.

Специфіка роботи вчителя початкової школи полягає в тому, що, на відміну від учителів-предметників, він працює в умовах багатопредметності й має навчати учнів комплексу навчальних дисциплін, визначених Типовим навчальним планом початкової школи, які реалізують 7 освітніх галузей: галузь «Мови і літератури» – навчальні предмети «Мова навчання (українська мова, мови національних меншин)», «Іноземна мова», «Літературне читання»; галузь «Математика» – навчальний предмет «Математика»; галузь «Природознавство» – навчальний предмет «Природознавство»; галузь «Суспільствознавство» – навчальний предмет «Я у світі»; галузь «Здоров'я і фізична культура» – навчальні предмети «Основи здоров'я» та «Фізична культура»; галузь «Технології» – навчальні предмети «Трудове навчання» та «Сходинок до інформатики»; галузь «Мистецтво» – навчальні предмети «Образотворче мистецтво» і «Музичне мистецтво» або інтегрований курс «Мистецтво».

Реформування сучасної освіти передбачає подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм, де освітній процес доцільно орієнтувати на розвивально-продуктивний інтегративний підхід. Так, основою навчальних програм є укладені в логічній послідовності очікувані результати навчання, передбачені Типовою освітньою програмою для тих освітніх галузей, які підлягають повній або частковій інтеграції в рамках конкретного предмета. Моделювання навчальної діяльності здійснюється відповідно до проблемних запитань, які розкривають теми, передбачені програмою.

¹³ Воронков Л. Як здійснювати управління середовищем взаємодії усіх учасників освітнього процесу?: аналіт. звіт про віртуальний круглий стіл [Електронний ресурс] / Л. Воронков // Освітня політика: портал громадських експертів. – Режим доступу: <http://education-ua.org/ua/draft-regulations/966->. – Назва з екрана.

Отже, педагогічна компетентність майбутніх учителів початкової школи має задовольняти вимогам комплексу навчальних дисциплін, що позначається на складності проектування навчального середовища як найважливішої професійної задачі по досягненню очікуваних результатів освітнього процесу.

Поняття «освіта», «освітній процес» у їхньому сучасному розумінні означають навчання, виховання і розвиток. Концепція нової української школи¹⁴ наголошує на тому, що виховний процес – невід’ємна складова всього освітнього процесу, що орієнтується на загальнолюдські цінності, зокрема морально-етичні та соціально-політичні. Згідно реформування освіти виховання не виноситься в окремі «заняття з моралі». Усі учні початкової школи гідні навчатися у середовищі, де забезпечені їхні базові потреби та потреби у навчанні. У такому навчальному середовищі є баланс між навчальними видами діяльності як ініційованими вчителем так і запропонованими самими дітьми. Учні мають можливість робити власний вибір, розвивати нові та удосконалювати наявні практичні навички, отримувати нові знання, зміцнювати своє позитивне ставлення до інших.

Майбутні вчителі початкової школи повинні враховувати, що найціннішим результатом початкової освіти в особистісному вимірі є здорова дитина, мотивована на успішне навчання, дослідницьке ставлення до життя; це учні, які вміють вчитися з різних джерел і критично оцінювати інформацію, відповідально ставитися до себе та інших людей, усвідомлювати себе громадянами України.

Сучасна освіта – предметно-центрична, отже, основну увагу зосереджують на внутрішньо-предметній інтеграції. Під час послідовної внутрішньо-предметної інтеграції майбутні учителя початкової школи мають навчитися створювати умови, за яких учні не тільки вивчають теми, а й розуміють зв’язки між ними.

¹⁴ Нова українська школа: порадник для вчит. / за заг. ред. Н. М. Бібік. – Київ: Літера ЛТД, 2018. – 160 с.

Перехід початкової освіти на якісно новий рівень, це, по суті, рух від внутрішньо-предметної до міжпредметної інтеграції.

Упровадження інтегрованого навчання – це, по-перше, питання рівня взаємодії навчальних дисциплін та глибини об'єднання їхнього навчального змісту; по-друге, визначення способів, якими цього можна досягти.

У контексті проектування навчального середовища (стосовно впровадження міжпредметного інтегрованого навчання) у майбутніх учителів початкової школи виникає головне питання – це зв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями).

Розв'язання означеного питання передбачає певний алгоритм дій, а саме, пошук відповідей на низку запитань: 1) Яка частина навчального матеріалу одного предмета буде пов'язана з навчальним матеріалом з іншого предмета? 2) Із якою метою? 3) Яким способом? 4) У якій формі? 5) Яким чином будуть використовуватися базові знання учнів з окремих навчальних предметів для усвідомлення та розв'язання міждисциплінарних проблем? 6) Яким чином сформувані взаємозв'язки між навчальними предметами (освітніми галузями)?

Зараз у сучасній школі узвичаїлася міжпредметна інтеграція, що здійснюється різними шляхами: створення інтегрованих курсів – навчальних предметів, які інтегрують знання кількох освітніх галузей; впровадження навчальних проектів; організація тематичних днів і тижнів; проведення інтегрованих та бінарних уроків; проведення уроків з міжпредметними зв'язками, що потребує від майбутніх учителів початкової школи проектування відповідного навчального середовища.

Загалом, сучасний урок – це не лише форма організації освітньої діяльності у вигляді співпраці вчителя і учнів, але й творча робота учителя. Передумови для впровадження педагогічних технологій створюють основні структурні елементи уроку: тема і мета уроку; актуалізація опорних знань та життєвого досвіду учнів; завдання уроку; мотивація навчально-трудової діяльності учнів.

Сучасний урок має особливості, які необхідно враховувати майбутнім учителям початкової школи при проектуванні навчального середовища, а саме: зорієнтованість на формування особистості учня; організація навчально-пізнавальної діяльності учнів, де учитель виступає як помічник і консультант та організовує діяльність учнів із пошуку інформації, узагальнення способів дії; активна мотивація діяльності учнів; застосування знань і умінь у процесі вирішення навчальних завдань на всіх етапах уроку займає центральне місце, у результаті чого відбувається мовби злиття різних етапів і функцій уроку, їх синтез, спрямований на активізацію навчального процесу; переважне застосування групової або індивідуальної форми роботи учнів; спілкування між учнями у процесі навчальної роботи; проведення міжпредметних уроків; використання методів дослідницького та проблемного навчання; зв'язок уроку з такими формами організації навчання, як екскурсії, польові практикуми, робота на екологічній стежці, у мікро-заповіднику; делегування учням частини функцій учителя: перевірка та оцінювання знань і умінь, консультування, елементи планування роботи та інше.

Натепер виділяють такі критерії сучасного уроку: можливість самореалізації учня; відкриття нового; створення навчальної продукції; розвиток компетентностей.

У кожному навчальному предметі, реально чи потенційно, формуються ключові та предметні компетенції, які дають можливість стати успішним у заданих галузях. Компетентнісний підхід змінює цілі й спрямування шкільного навчання: від передачі знань і умінь предметного змісту до виховання розвинутої особистості із сформованими життєвими компетентностями (від здатності розв'язувати проблеми, що виникають у пізнанні й поясненні явищ дійсності, до проблем життєвого самовизначення).

Зважаючи на те, що реалізація компетентнісного підходу передбачає перехід від традиційних форм передачі знань до інноваційних освітніх технологій, майбутні вчителі початкової школи при проектуванні навчального середовища повинні вирішувати

ряд завдань: підвищення рівня мотивації учнів; використання суб'єктивного досвіду, набутого учнями; ефективно і творче застосування набутих знань та досвіду на практиці; формування в учнів навичок здобувати, осмислювати та використовувати інформацію з різних джерел; підвищення рівня самоосвітньої та творчої активності учнів; створення умов для інтенсифікації освітнього процесу; наявність контролю, самоконтролю та взаємоконтролю за процесом навчання; формування моральних цінностей особистості; розвиток соціальних та комунікативних здібностей учнів; створення ситуації успіху.

Важливо також враховувати, що пізнавальна сторона навчальної діяльності часто істотно збіднюється через прив'язку навчання до безпосереднього досвіду учня. Цей досвід часто дуже обмежений, фрагментарний, погано структурований, а тому його складно використовувати в якості відправного пункту при постановці завдань і орієнтирів навчальної роботи.

Саме тому, при проектуванні навчального середовища варто використовувати дослідницькі форми, методи та засоби навчання. Головна особливість дослідного навчання – активізувати навчальну роботу учнів, надавши їй дослідницький, творчий характер, і, таким чином, передати учням ініціативу в організації своєї пізнавальної діяльності.

До фундаментальних ідей, на яких будується дослідницьке навчання, можуть бути віднесені: принцип орієнтації на пізнавальні інтереси учнів; принцип свободи вибору і відповідальності за власне навчання; принцип освоєння знань в єдності зі способами їх отримання; принцип опори на розвиток умінь самостійного пошуку інформації; принцип поєднання продуктивних і репродуктивних методів навчання; принцип формування уявлень про динамічність знання; принцип формування уявлення про дослідження як стиль життя.

Основним фактором розвитку креативності учнів є не стільки його включення в творчу діяльність, а наявність в його оточенні

«зразка творчої діяльності» (О. Савенков)¹⁵. Роль педагога в дослідному навчанні істотно відрізняється від тієї, що відводиться йому в навчанні традиційному, що будується на основі переважного використання репродуктивних методів навчання. Педагог, підготовлений до вирішення задач дослідницького навчання, повинен володіти рядом характеристик, йому необхідно опанувати набором специфічних умінь. Основні з них: володіти надчутливістю до проблем, бути здатним бачити «дивовижне в повсякденному» та вміти знаходити і ставити перед учнями реальні навчально-дослідницькі завдання в зрозумілій для дітей формі; вміти захопити учнів дидактично цінною проблемою, зробивши її проблемою самих дітей; бути здатним до виконання функцій координатора і партнера в дослідницькому пошуку; бути терпимим до помилок учнів, пропонувати свою допомогу або адресувати до потрібних джерел інформації тільки в тих випадках, коли учень починає відчувати безнадійність свого пошуку; організувати заходи для проведення спостережень, експериментів і різноманітних «польових» досліджень; надавати можливість для регулярних звітів робочих груп та обміну думками в ході відкритих загальних обговорень; заохочувати і всіляко розвивати критичне ставлення до дослідницьких процедур; вміти стимулювати пропозиції щодо поліпшення роботи і висунення нових, оригінальних напрямків дослідження; уважно стежити за динамікою дитячих інтересів до досліджуваної проблеми та вміти закінчити проведення досліджень і роботу з обговорення та впровадження рішень в практику до появи у дітей ознак втрати інтересу до проблеми; бути гнучким і при збереженні високої мотивації дозволити окремим учням продовжувати працювати над проблемою на добровільних засадах, поки інші учні вишуковують шляхи підходу до нової проблеми.

¹⁵ Савенков А. И. Детское исследование как метод обучения старших дошкольников: материалы курса. Лекции 5–8 / А. И. Савенков. – М.: Пед. ун-т «Первое сентября» 2007. – 92 с.

Освітня траєкторія учня в цілому будується на основі трьох базових видів діяльності: 1) вчення (освоєння культурних зразків, існуючих знань, концептуальних позицій); 2) практика (придбання навичок, способів діяльності); 3) дослідження та проектування (вихід на суб'єктну позиція по відношенню до дійсності).

Значима максимальна інтеграція цих трьох складових освітнього процесу. Становлення суб'єктності учня будується як рух за такими етапами: потреба в самостійності дій («Я хочу сам»); самостійне володіння нормою дії («Я можу сам»); здатність ставити мету діяльності і регламентувати норму дії («Я дію сам»); усвідомлення культурних і особистісних смислів власної діяльності («Я розумію, навіщо я дію»); творення нових реалій діяльності і способів дії («Я реалізую себе в діяльності для інших») (О. Обухов)¹⁶.

Отже, при проектуванні навчального середовища майбутнім учителям початкової школи необхідно враховувати, що основна інтенція суб'єктності на початковому етапі розвивається в рамках переходу від «Я хочу сам» до «Я можу сам». На цьому етапі розвитку суб'єктності виділяються наступні значущі аспекти: пошук балансу між репродуктивними і продуктивними видами діяльності; розвиток навчальних навичок і способів самостійного отримання знання; тренування окремих видів здібностей, які є значущими для розвитку різних видів самостійної діяльності; локальні в часі конкретно-предметні продуктивні форми діяльності; розвиток критичного ставлення до дійсності і власної діяльності.

Для того, щоб вивести учня на наступний етап розвитку суб'єктності («Я дію сам»), потрібне створення регулярних освітніх і професійних ситуацій, в яких від учня очікується прояв са-

¹⁶ Обухов А. С. Развитие субъектности как смысловая доминанта психологии образования / А. С. Обухов // Проблемы и перспективы социальной психологии образования: материалы междунар. науч. конф. (26–27 окт. 2010 г.). – Саратов: ИЦ «Наука», 2010. – Ч. 2. – С. 117–122.

можливості визначення мети конкретної діяльності та пошуків шляхів її досягнення.

Наступний етап у розвитку суб'єктності («Я розумію, навіщо я дію») вимагає виведення учня на мета-рівень осмислення своєї діяльності, цінності її результатів.

Цільовим фіналом освіти є виведення учня на вищий рівень розвитку суб'єктності («Я реалізую себе в діяльності для інших»). Однак це орієнтир розвитку, який неможливо вимагати як обов'язкову реалізацію від кожного. Оскільки це рівень творчості. А творчість не розгортається по заданій нормі діяльності, так як це завжди вихід за межі заданого.

Основним завданням учителя є побудова освітнього процесу, спрямованого на досягнення учнями цілей освітньої програми, проектування і реалізація освітнього процесу. Щоб цього досягти, учитель має володіти методикою проектування уроку.

Основними у проектуванні навчального процесу є такі позиції: орієнтація на досягнення очікуваних результатів; організація вчителем навчальної діяльності на основі системно-діяльнісного підходу; різнобічність системи оцінювання (самооцінки учнями) процесу і результатів освітнього процесу (навчальної діяльності); індивідуальний підхід до здобувачів освіти.

Проект уроку можна подати у формі послідовного виконання таких завдань (Т. Гільберг, С. Тарновська, Н. Павич)¹⁷:

1. Вибір типової освітньої програми, за якою будете розроблятися проект уроку, ознайомлення з її особливостями та особливостями навчально-методичного комплексу, за яким працює клас.

2. Вибір теми уроку у шкільному підручнику або в календарно-тематичному плануванні, ознайомлення з його змістом за підручником. Коригування теми та її піднесення у вигляді проблеми (ідеї, сюжету), яка є цікавою і мотивуючою для учнів.

¹⁷ Гільберг Т. Методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 1–2 класах ЗЗСО на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. / Гільберг Т., Тарновська С., Павич Н. – Київ, 2018. – 256 с.

3. Визначення місця обраної теми в загальній структурі курсу та з'ясування зв'язків з матеріалом, який вивчався до і буде вивчатися після. Отриману інформацію можна врахувати у визначенні завдань уроку, змісті запитань на етапі актуалізації знань (засновану на рівнях сформованості знань: уявлення, поняття чи закономірності).

4. Формулювання цілей у вигляді результатів навчання, виражених у діях учнів: знає..., розуміє..., виконує..., застосовує правило... тощо, які становлять відображення трьох основних груп освітніх результатів (загальних, конкретних (предметних), особистісних).

5. Складання переліку матеріальних засобів (обладнання), які використовуватимуться на уроці.

6. Вибір способів і засобів досягнення цілей наближених до сучасного освітнього стандарту.

7. Визначення змісту уроку та його структури. Важливими елементами кожного діяльнісного уроку слід уважати: доведення цілей уроку до учнів, планування і роботу за планом, практичну роботу із засвоєним матеріалом, елементи оцінки (самооцінки). Крім предметних знань, умінь, навичок і ставлень, у зміст за можливості вводяться: моделювання, класифікація, виявлення причинно-наслідкових зв'язків тощо. За можливістю, введення в зміст уроку елементів, спрямованих на: встановлення міжпредметних зв'язків; стимулювання пізнавального інтересу (формулювання проблемних запитань, проведення дослідів, експериментів, зв'язок із життям тощо); розвиток інформаційних умінь (завдання на самостійний пошук інформації); розвиток комунікативних умінь (робота в парах, групах та інше).

Усе це разом дозволить учителю вирішувати на уроці головне завдання стандарту – формування самостійної навчальної діяльності (навчити дитину вчитися).

Таким чином, проектування навчального середовища – це важлива професійна задача майбутніх учителів початкової шко-

ли, яка потребує повсякденного вирішення в умовах реального освітнього процесу.

Основними вимогами до проектування навчального середовища учнів та новітніми орієнтирами у підготовці майбутніх учителів початкової школи до означеної діяльності є:

– навчальне середовище як об'єкт проектування відображає взаємозв'язок певних умов організованої, двосторонньої діяльності учителя та учнів, спрямованої на максимальне засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу і подальшого застосування отриманих знань, умінь та навичок на практиці;

– методологічними основами проектування навчального середовища є: компетентнісний підхід – організація навчального процесу з метою формування ключових, предметних та життєвих компетентностей; інтегративний підхід – врахування внутрішньо-предметних та міжпредметних зв'язків, максимальне подолання ізольованого викладання навчальних предметів і створення принципово нових навчальних програм; дослідницький підхід – використання дослідницьких форм, методів та засобів навчання; особистісно зорієнтований підхід – спрямування навчального процесу на інтелектуальний, соціальний та моральний розвиток особистості учня;

– розуміння сучасного уроку як проекту зі створення реальних умов для інтелектуального, соціального, морального становлення особистостей учнів, що дозволяє досягти високих результатів у навчанні, процес якого будується на трьох базових видах діяльності: вчення (освоєння культурних зразків, існуючих знань, концептуальних позицій); практика (придбання навичок, способів діяльності); дослідження та проектування (вихід на суб'єктну позиція по відношенню до дійсності).

– чітке структурування взаємодії учасників освітнього процесу, яке сприятиме розвитку самостійності навчальної діяльності учнів: усвідомлення власної ролі у вирішенні навчальних завдань; наявність мети, мотивації та активності здійснення діяльності; планування майбутньої роботи, виявлення її результа-

тів і усвідомлення шляхів, якими можна отримати нові знання та вміння, виокремити загальні способи дій; контроль за своїми діями, способами їх виконання та оцінювання; бачення важливості освоєного досвіду, знань, умінь, набутих особистісних якостей для досягнення поставленої мети;

– формування специфічних професійно-важливих якостей майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища учнів: проблемне бачення, креативність, завзятість, терпимість до помилок, толерантність, відкритість, доступність та гнучкість.

Перспективність подальших розвідок у цьому напрямі пов'язуємо з теоретичним обґрунтуванням та розробкою структури готовності майбутніх учителів початкової школи до проектування навчального середовища.